

Jaargang 45 n° 2

2021-2

Groeningen

voor natuur in en om de stad

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

www.editoo.nl

ivn natuur
educatie
Groningen Haren

IVN Groningen Haren • Taco Mesdagstraat 24 • 9718 KL Groningen

Inhoudsopgave

Van de voorzitter	3
Van de redactie	4
Cartoon	23
Adressen en informatie	28

Mijn verzameling: Uit de zee	5
Natuuractivering: Hortus botanicus Haren	6
Onderzoeker aan het woord: Bart Koops	8
Schrijver buiten IVN: André Eijkenaar	10
Natuurquiz	12
Natuur digitaal: de Podcast	13
Natuur en kunst: Eunice Mollema	14
Natuur in de stad: Toentje (Oosterpark)	16
Beestjes kijken: Tot op het bot	18
Boekbespreking: De zintuigen van vogels	21
Groen initiatief: Land van Ons in Onnen	22
Het interessante leven van ... het papiervisje	24
Verhalen onderweg: Grote wederik en Gewone slobkousbij	25
Uit de werkgroepen	26

Agenda herfst/winter 2021

Door de coronasituatie worden nog steeds nauwelijks activiteiten gepland. Zodra versoepelingen dat weer toelaten, zal het op de site aangekondigd worden.

Hou de website dus in de gaten: www.ivn.nl/afdeling/groeningen-haren

Afdelingsblad *Groeningen* op papier of digitaal?

Bij onze groene organisatie IVN ontvangt meer dan een kwart *Groeningen* digitaal. Van de 407 leden/donateurs zijn dat 114 personen. Dit heeft voordelen: minder papier en dus minder belastend voor het milieu. Bovendien besparen we op deze wijze druk- en portokosten.

Ook liever *Groeningen* digitaal ontvangen in plaats van per post? Stuur dan een mailtje naar ivn.groeningen.lidmaatschap@gmail.com.

Foto omslag:
Groenling op Duinroosje
Schiermonnikoog, Kobbenduinen, 20 juni 2020
Foto: Frans Kromme

Van het bestuur

Het voorjaarsweer is grillig. Maartse buien melden zich in mei. De eerste kleine hittegolf hebben we al gehad. Ik probeer me te herinneren hoe het weer vorig jaar was, maar dat geeft een troebel beeld. Ook gesprekken aan de eettafel klaren de lucht niet op. Ooit hield ik het weer bij in een schriftje en later in een mooi digitaal bestand. Maar de klad is er de laatste jaren in gekomen en het schriftje is in een verhuizing verdwenen. Ik ben benieuwd of er leden zijn die trouw het weer in Groningen en Haren vastleggen en dan bijvoorbeeld in relatie tot groei en bloei. Is er een patroon te zien? Wijkt dit voorjaar af van het vorige? En zo ja, hoe dan? En sinds wanneer houdt hij/zij die aantekeningen bij?

Ooit zag ik een documentaire op de BBC over het weer. Een van de historici verwees naar geschriften van een geestelijke die, eind achttiende eeuw, dagelijks aantekeningen maakte. Het werd een belangrijke bron voor weersdeskundigen. Dat maakte mij nieuwsgierig naar andere teksten. En zo heb ik in de loop der tijd van alles over het weer gelezen. Vaak ook in relatie tot natuurrampen, zoals het onvolprezen boek van Philip Dröge 'De schaduw van de Tambora' (2015). En wie bladerde er nog nooit in de Enkhuizer Almanak (ca. 1595 – heden) op zoek naar wetenswaardigheden?

Het zou mooi zijn als we zonder terughoudendheid en met goed bezette groepen weer het veld in kunnen. En de deelnemers, bijvoorbeeld, mogen wijzen op uitgestelde groei, op hoe de natuur reageert op een onverwachte temperatuurval of -stijging. Het voelt als armoede dat we nog steeds in een remstand staan. Dat hoor ik ook van de leden en begeleiders. Tijdens onze laatste Algemene Ledenvergadering kwam dit natuurlijk ter sprake, al bleek dat we ook van alles wel georganiseerd hebben; ijs, weder en corona dienende. We richten ons nu op het tweede deel van het jaar en hopen dat we dan gepassioneerd weer naar buiten gaan. Aan het nieuwe bestuur zal het zeker niet liggen.

De ontwikkelingen in het Stadspark en op de Suikerzijde volgen we onverminderd nauwlettend. En ik kan niet wachten om de monitoring van de krabbenscheer populatie weer te starten. Ik heb al een rondje langs 'mijn' sloten gedaan. Monitoring en vooral ook het vastleggen van gegevens op waarneming.nl zijn goede hulpmiddelen in het gesprek met natuurbeheerders en stedenbouwkundigen. Met harde gegevens in de hand kan misschien een gemeentelijk plan werkelijk natuurinclusief worden. Als oplettende natuurliefhebbers hebben we zoveel kennis aan te bieden. 'The wisdom of crowds', zoals men dat tegenwoordig noemt, ook wel 'collective intelligence'. Mede daarom is IVN zo mooi: het voortdurend delen van kennis, het laten ervaren van de natuur, het leren ontdekken. En iedereen kan, helemaal corona-proof, een monitoring opzetten of bij een bestaande (bermmonitoring bijvoorbeeld, of krabbenscheer) aansluiten. Het begint met verwondering, een aantekening in een schriftje.

Paul Kusters, voorzitter

• Centrale Verwarming • Gas en Water • Elektra		• Dak en Zinkwerken • Sanitair • Zonne-Energie
Technische Installaties		
Rijksstraatweg 94 Haren Kieler Bocht 39 Groningen www.lanting-it.nl		☎ (050) 534 40 65 Fax (050) 534 37 57 e-mail: info@lanting-it.nl

Perspectief

Vrolijke kinderstemmen opgewonden onder een boomstam op zoek naar iets. Ouders op een afstand met een brede smile en de smartphone in de aanslag. Wat gebeurt daar allemaal? Bij navraag blijkt het een familie op pad in het park met 'Geocachen'; dat mochten ze voor mij even spellen. Het bleek een speurtocht op basis van GPS-coördinaten, vandaar die smartphone. De kinderen vonden in de holle boom een verstopte schat. Het is een wereldwijd spel en er is in Groningen ook een route uitgezet. Dat biedt perspectief.

Velen zijn eropuit getrokken in het afgelopen jaar. In de parken ontstaan op onverwachte plekken olifantenpaadjes. Hoeveel van die paadjes kan een park eigenlijk aan voordat er geen begroeiing meer is? Sinds onze kleine wereld weer groter mocht worden is het park gelukkig weer rustiger. Toch blijft er veel afval rondslingeren. Er is een mevrouw die al een jaar bezig is met het ophangen van vuilniszakken aan banken in het Noorderplantsoen en Stadspark. Er zijn te weinig afvalbakken voor alle mensen die hun afval achterlaten. Ze haalt de volle zelf ook weer op en zet ze bij wél aanwezige afvalbakken. De ophaaldienst weet ervan. Heel mooi initiatief: niet ergeren, maar handelen!

Wat was ik blij toen ik het eerste oranjetipje zag vliegen. Een collegatuinder keek met afschuw naar het kleine vlindertje en begon over het spannen van netten. Dit om te voorkomen dat de vlinderrupsen hun jonge groente zullen opeten. Typisch verschil in perspectief. Maar tegelijkertijd valt op dat steeds meer mensen geïnteresseerd raken in natuur: onverwacht ontvingen we een foto van het schilderij hiernaast, de bloeiende gagel in de Laarmantuin van de Hortus.

Deze Groeningen staat vol actieve inzet van mensen: een vrijwilligster in de Hortus, een nieuwe ploeg vrijwilligers gaat aan de slag

bij 'Land van Ons', bij Toentje werken ook heel veel vrijwilligers.

Verder schreven onze natuurvrienden elk vanuit hun eigen perspectief, maar allemaal met liefde voor natuur over onder andere pingoruïnes, levende en dode beesten, skeletten, papiervisjes, zintuigen van vogels, grote wederik & slobkousbij en kerkuilen. De quiz behandelt goudgele kroonjuwelen en een aantal natuurpodcasts staan op een rij. Eunice Mollema presenteert deze keer geen spinnen, maar haar prachtige schilderijen op de middenpagina. Onze nieuwe voorzitter Paul Kusters beschrijft zijn perspectief op de natuur. En de eerste verzameling in beeld komt uit de zee.

We hopen dat we voor jullie een boeiende inhoud hebben samengesteld: kijk en lees maar. En hou de website in de gaten voor het laatste nieuws rond mogelijke activiteiten. De Instagram en blog-bijdragen op onze website zijn ook zeer de moeite waard! Maar er samen op uit is natuurlijk veel prettiger en leerzamer.

Namens de redactie,
Denise Humalda

Laarmantuin, schilderij Esther Hoorn

Verzameling uit zee.
Denise Humalda.

Uit de zee

Denise Humalda

Het grote verheugen: op de boot naar een waddeneiland. Op Schiermonnikoog of Ameland worden de strânden het meest bezocht. Weersomstandigheden maken niet eens veel uit, maar met zon is het wel het plezieriger. En dan kan het zoeken en rapen beginnen. Velerlei bijzondere vormen worden verzameld in een oude plastic broodzak. Schelpen, stenen, veren, skeletten, visgraten en... vissenwervels. Als ik die laatste vind volgt een vreugdekreet. Het verzamelen doe ik soms op kleur of grootte. Alléén of vooral gele hele kleine schelpen of juist de gestreepte of die glanzende.

Maar ook afval in allerlei verschijningsvormen verzamel ik in een andere zak. De meeste treffers op de vloedlijn. Aan het eind van de expeditie dumpen in de afvalbak.

Mijn vondsten spoel, droog en orden ik thuis om ze daarna in glazen potten en potjes te bewaren. De kleine potjes komen op de kast en de grote onder een andere kast, mijn natuuraltaar.

Op de foto zie je van links naar rechts: drie witte boormossels, ook wel engelenvleugels, daaronder een Noorse hartschelp, rechts daarvan een grote horen en de eieren van de wulk (een groot slakkenhuis), rechts daarvan een visgraatje en skeletje, en dan de negen viswervels (hoe zwarter hoe ouder, soms een paar honderd jaar) en gewone zeepokken. Waar het skelet en de vliezen van zijn, weet ik nog niet. Verder een verroeste steen en barnsteen, een poot van een Noordzeekrab en pootje van een kreeft en drie botjes. Links daarvan een gedoornde hartschelp, een aantal nonnetjes, kokkels, een mosseltje en een penhoren. In het midden een aantal oude slakkenhuizen: waaronder een alikruik en een wulk. Juist in die halfvergane zie je hun gedraaide structuur zo prachtig. Schelpen zijn harde delen van weekdieren, en die lege schelpen zijn vaak honderden jaren oud.

Wie volgt met het tonen van een verzameling? Hoe is het ontstaan en waar bewaar je deze?
Stuur je verhaaltje (ongeveer 300 woorden) en foto's naar: ivngroningen.redactie@gmail.com.

Virry Schaafsma

De Hortus botanicus in Haren

Edda Kammenga

Vrijwilligerswerk doen op een prachtig terrein, midden in het groen. Wie wil dat nu niet? Virry Schaafsma is al zeven jaar actief in de Laarmantuin van Hortus Haren en geeft me een rondleiding.

De Hortus

Apotheker en amateur-botanicus Henricus Munting legt al in de 17e eeuw de basis voor de huidige Hortus. Na vele jaren reizen legt hij achter zijn huis in de Rozenstraat een tuin aan met planten uit heel Europa. Later wordt de tuin bezit van de universiteit in Groningen. Vanwege ruimtegebrek wordt in 1917 het landgoed

De Wolf in Haren aangekocht. Hortulanus Laarman begint hier vanaf de jaren '30 met de aanleg van de door hem zelf ontworpen wilde plantentuin, de Laarmantuin. Hier gaat men al vanaf het begin uit van het idee een tuin te maken waar planten zich zoveel mogelijk kunnen ontwikkelen in een voor hen natuurlijk milieu. De oudste bomen hier zijn dus tussen 70 en 80 jaar oud.

Werken als vrijwilliger

Virry is zeven jaar geleden als vrijwilliger begonnen. 'Ik zocht een activiteit om lekker bezig te zijn. De combinatie van fysiek en buiten bezig zijn in een prachtige omgeving vind ik ideaal. Ik hou van planten en heb een opleiding ecologisch hovenier gedaan, al is dat niet mijn beroep geworden.

We werken hier in de Laarmantuin met zeven vrijwilligers, ieder een dagdeel tot twee dagen per week. Je kunt uitwisselen met je collega's en leert van alles

met elkaar. Je moet wel iets van planten weten en geïnteresseerd zijn. We hebben allerlei werkzaamheden, zoals opslag weghalen, maaien, teveel strooisel weghalen, paden schonen, zaden verzamelen, opkweken en uitplanten, wieden. Ik heb in het begin wel eens iets weggehaald wat niet de bedoeling was. Richard Dijkstra is de collectiebeheerder. Hij geeft richting aan wat er moet gebeuren en werkt zelf ook mee. Wist je trouwens dat er een man is die al zestig jaar in de Hortus werkt? Eerst betaald en na zijn pensioen als vrijwilliger.'

De rondleiding

Virry leidt me rond in de vier verschillende delen van de ecologische Laarmantuin, 4 hectare groot. De Hortus is kaal begonnen, er is een ontwerp gemaakt met een wetenschappelijk doel. Pas honderd jaar geleden ging men nadenken over plantengemeenschappen. Er werden gevarieerde terreinen gecre-

Laarmantuin, Hortus Haren

eerd met verschillende grondsoorten, bodemreliëfs en bijvoorbeeld veentjes.

We beginnen bij het Arboretum met 250 soorten loofbomen en een onderbegroeiing van stinzenplanten. Virry: 'Je hebt hier niet alleen inheemse bomen, maar het zijn wel bomen en planten uit de gematigde zone. De planten moeten uit zichzelf aanslaan. Als ze het niet doen, dan proberen we niet om ze met kunst- en vliegwerk in stand te houden. De inheemse planten ken ik redelijk, maar lang niet allemaal. En je ziet steeds weer wat nieuws. Zo groeien er ook heel veel soorten paddenstoelen'.

Het Pinetum bestaat uit een grote collectie naaldbomen en coniferen afkomstig uit de hele wereld. Virry laat me voelen aan de schors van de enorme *Sequoiadendron giganteum*. Zacht en verend, je zou er zo een bed van kunnen maken. We worden hier van een afstandje door een hinde in de gaten gehouden. Je kunt de reeën in de hele Hortus aantreffen.

Het vochtige deel van de Weide staat op dit moment vol voorjaarsbloemen. Virry: 'Je ziet nu de rode en witte kievitsbloemen en op het drogere deel de hoepelroknarcis, een mediterrane soort. Mooie bloemen met mooie namen! Hier groeit ook de zwart-blauwe rapunzel, vetblad en veenreukgras. En paddenstoelenliefhebbers kunnen hier wasplaatjes vinden'. De weide wordt één keer per jaar gemaaid, en het maaisel wordt afgevoerd. Langs de randen van de weide is een rotsachtige muur, met bloemen die houden van schrale, voedselarme grond. Collegavrijwilligers van Virry zijn net bezig om hier het gras tussen de stenen en planten te verwijderen. Hier staan veel zonneroosjes en alpine planten.

Tot slot lopen we door de Heide, met de gagelvallei en gaspeldoorn. Hier groeien en bloeien straks orchideeën, parnassia, cranberry en verfbrem.

Ontspanning

Ik vraag Virry of ze bijzondere dingen meemaakt als vrijwilliger: 'Tussen de werkzaamheden door zie en hoor ik van alles. De groene specht hoor ik lachen, ik zie een kuifmees, een reeënpaadje, ik doe steeds weer nieuwe ontdekkingen. De meeste bezoekers komen voor een wandeling door de verschillende tuinen. Je hebt ook de echte planten- en paddenstoelenliefhebbers, die voor de rijkdom aan soorten komen. Soms vragen ze wat of maken ze een kort praatje. Alleen de fotografen vragen me nooit wat, die gaan helemaal hun eigen gang'.

Slanke sleutelbloem

Virry brengt me terug naar de ingang, maar voor verlenging van mijn eigen ontspanning loop ik opnieuw de tuin in voordat ik weer naar huis fiets.

Toekomst

De Rijksuniversiteit Groningen (RUG) heeft de gemeente laten weten de Hortus botanicus in Haren en de naastgelegen Biotoop te willen afstoten. Dit omdat het terrein niet meer in gebruik is voor onderwijs en onderzoek. De komende maanden wordt onderzocht of en onder welke randvoorwaarden en uitgangspunten het terrein aan de gemeente kan worden verkocht.

Wat het college betreft, blijft het terrein van De Biotoop en de Hortus botanicus voorlopig zoals het is en zijn er nog geen plannen voor de lange termijn. Op het moment dat het college wel naar de toekomst gaat kijken, gebeurt dat samen met de huidige gebruikers, bewoners, huurders, omwonenden en andere Harenaren.

Bezoek aan de Hortus

Zelf de Laarmantuin en de andere tuinen bezoeken? Kijk op de website www.hortusharen.nl voor bezoekersinfo.

Vrijwilliger worden?

De inzet van vrijwilligers is erg belangrijk voor de instandhouding van de Hortus. Er zijn vacatures voor de tuinen, maar er zijn ook diverse andere mogelijkheden. Kijk hiervoor op de website: www.hortusharen.nl/steun-de-hortus/vrijwilligers of stuur een email naar info@hortusharen.nl

Bij twijfel kan je ook eerst gewoon langskomen en een vrijwilliger aanspreken. In de Laarmantuin is er op maandag en donderdag altijd wel iemand te vinden.

Pingo's en pingoruïnes

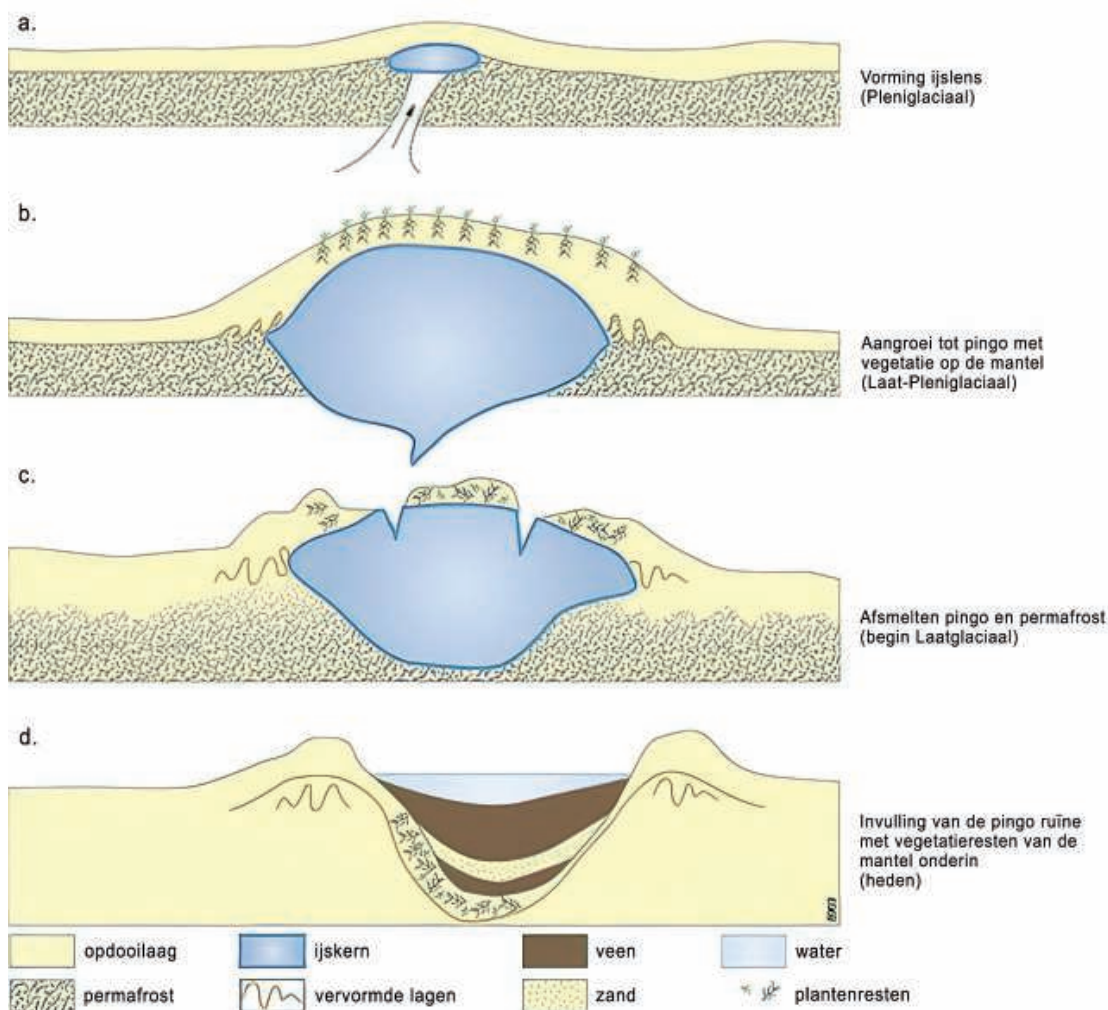
Bart Koops

Pingoruïnes zijn relictten van pingo's. Pingo's zijn ijsheuvels die ontstaan onder permafrostcondities. In Nederland vormden pingo's zich aan het einde van de laatste ijstijd, het Weichselien. Door geleidelijke opwarming van het klimaat na het Weichselien en in het Holoceen (de periode waarin wij nu leven) veranderden de pingo's in Nederland langzaam in pingoruïnes.

Fascinatie voor pingoruïnes

Mijn fascinatie voor pingoruïnes is (onbewust) vroeger al ontstaan. Ik ben geboren en getogen in Yde, waar ook veel pingoruïnes liggen. Als kind (en nog steeds) maakte ik zeer veel gebruik van de 'veentjes'. Ik heb veel in veentjes gevist. Daarnaast vond ik het verhaal over het Meisje van Yde altijd heel interessant en fascineerde het mij hoe er tegen zulke landschapselementen werd aangekeken. Lange tijd werden veentjes namelijk gezien als 'plekken waar de wereld voor mensen ophield'. Later ben ik mij ook gaan focussen op de (veen)vulling van pingoruïnes. Ook dat is spannend; je weet van te voren gewoon nooit wat je gaat aantreffen! Tevens kom je soms op de meest mooie, soms haast sprookjesachtige plekken waarvan je nog niet wist dat ze bestonden.

In Noord-Nederland liggen enkele duizenden -mogelijke- pingoruïnes. Dit is de hoogste dichtheid aan pingoruïnes in Noordwest-Europa en mogelijk zelfs ter wereld! Ook in het Gorecht-gebied zijn legio pingoruïnes te vinden. Mede door het zó frequent voorkomen van pingoruïnes, zijn deze zowel in prehistorische als historische tijd zeer veel gebruikt door de mens.

Het recente gebruik van pingoruïnes

Pingoruïnes hebben lange tijd een enorm belangrijke rol gespeeld in het leven van de mens. Vanaf de Middeleeuwen tot ongeveer de jaren '50 waren pingoruïnes belangrijke bronnen voor brandstof. De turf die werd gewonnen heeft tal van Groningse families generaties lang voorzien in hun brandstofbehoefte voor o.a. huisverwarming. Sporen van deze historische turfwinning zijn tegenwoordig binnen veel pingoruïnes nog goed zichtbaar, bijvoorbeeld in de vorm van veenputten of (delen van) legakkers.

Met de komst van steenkool en later aardgas verdween het nut van pingoruïnes. Gelijktijdig met deze ontwikkeling begonnen de schaalvergroting en ruilverkavelingen van de landbouw. In een tijd dat alles functioneel moest zijn, zijn veel pingoruïnes volledig uitgegraven. Men vond de overgebleven venige gebieden maar onhandig. Dit resulteerde in een enorme stijging van open-water pingoruïnes: de veentjes. Daarnaast zijn veel pingoruïnes indertijd uitgegraven en gedempt met zand en (huis)afval (dit komen we regelmatig tegen tijdens boringen). Met een ander deel van de pingoruïnes is lange tijd niks gedaan, want “je had er niks aan”. Deze konden door de jaren heen (opnieuw) dichtgroeien met verschillende soorten vegetatie als berk, lijsterbes, veenbes, wilg, pijpenstrootje, wollegras, lisdodde, bies en veenmos en groeiden uit tot ‘postzegelmoerasbosjes’, zoals het bosje ten westen van Onnen tegen het spoor (deels loopt deze over de pingoruïne). Hier troffen we ruim acht meter veen aan! Een laatste type pingoruïne dat in het Gorecht voorkomt zijn de nog gaaf gevulde (intacte veenvulling) pingoruïnes. Voorbeelden hiervan zijn het Kreuzenveen aan de Oorsprong in Noordlaren en het Steenbergerveen op de Onneres. In vrijwel alle gevallen is een laag zand over het veen gelegd, om de bedrijfsvoering te vereenvoudigen. Dit is niet per se een negatieve ontwikkeling. Het zorgde er tevens voor dat het veen beschermd en daardoor goed geconserveerd werd. Een mindere ontwikkeling is dat de natte kernen dikwijls (deels) ontwaterd worden door sloten dan wel drainage, wat ervoor zorgt dat het veen veraardt.

Hoewel het uitgraven funest is voor het aardkundige archief (het veen is een bron van informatie over klimaat-, vegetatie- en landschapsgeschiedenis), maakte dit het wel mogelijk – door het open water dat erin kwam – om de pingoruïnes opnieuw en anderszins te gebruiken. Vooral de ‘dagjesrecreatie’ en natuurrecreatie kwamen in deze tijd op. Enorm veel pingoruïnes zijn (in het verleden) gebruikt als schaatsbaan,

Onderzoek (mogelijke) pingo-ruïne.

zwemplas, visvijver, branddobbe en drink-/afkoelplaats voor vee. Ook nu nog worden de open-water pingoruïnes door wandelaars en fietsers als aantrekkelijke plekken in het landschap beschouwd.

Aan het begin van de jaren '80 werd ontdekt dat pingoruïnes een grote betekenis hebben als voortplantingsbiotoop voor veel amfibieën en reptielen. Daarnaast kunnen er veel bijzondere planten voorkomen. Vanuit de natuurbescherming en -ontwikkeling kwam meer aandacht voor de ‘vergeten landschapselementen’. Opnieuw zijn in deze periode zeer veel nog gaaf gevulde pingoruïnes uitgegraven. Ditmaal om de ecologische waarden te verhogen. Hierbij zijn opnieuw ‘schatkamers’ – onbedoeld en onopgemerkt – leeggehaald.

De toekomst van pingoruïnes

Pingoruïnes kunnen meerdere waarden herbergen, te weten: aardkundige, ecologische, archeologische, en cultuurhistorische waarden. Onderzoek is nodig om per locatie deze waarden te inventariseren en geschikt beheer uit te voeren. Sommige waarden kunnen immers maar één keer vernield worden om ze voor altijd te verliezen! Momenteel voert Landschapsbeheer Groningen een project uit genaamd ‘Pingoruïnes in het Gorecht’. Binnen dit project worden 29 – mogelijke – pingoruïnes in het Gorecht onderzocht en worden er beheerplannen opgesteld. Met deze integrale aanpak wordt er gewerkt aan het toekomstbestendig maken van pingoruïnes in het Gorecht, waarbij de verschillende waarden gewaarborgd, beschermd en versterkt worden!

Kerkuilen in Groningen

André Eijkenaar, regiocoördinator Kerkuilenwerkgroep Groningen

Het aantal broedparen van kerkuilen in de provincie Groningen vertoont de afgelopen decennia flinke schommelingen. Voor 1963 waren het er ca. 300. Daarna ging het aantal dramatisch achteruit, onder andere door strenge winters. Als reactie daarop hebben een aantal vrijwilligers nestkasten geplaatst. Het aantal broedparen groeide tot 65 in 1990.

De Kerkuilenwerkgroep had toen ook duidelijk gestalte gekregen. In 1994 verscheen het eerste jaarverslag. Sinds 2003 ben ik voorzitter.

Vanaf de jaren 2000 is er een vrij constante lijn te ontdekken in de aantallen broedparen. Een natuurlijke fluctuatie naar aanleiding van de muizenstand moet daarbij vermeld worden. Zo bedraagt het aantal in muizenarme jaren gemiddeld 90 en in muizenrijke jaren zo'n 150.

In 2015 is er een duidelijke piek; 252. Ook de jaren 2019 en 2020 (resp. 235 en 264) zijn zeer goed. Opvallend is dat de Kerkuil in 2020 alleen in de provincie Groningen in de plus zat!

Hoe snel het kan veranderen blijkt maar weer. De muizenstand zakte eind 2020 in en vele jongen geboren uit latere legsels sneuvelen. Nog geen eigen territorium en weinig ervaring is hier debet aan.

Als klap op de vuurpijl kwam er in 2021 nog een strenge winterweek achteraan, gevolgd door stormachtige avonden. Een Kerkuil kan drie tot vier dagen zonder voedsel. In één maand tijd kreeg ik 59 doodmeldingen.

Deze oorzaak van de dood was al uit ons geheugen gewist, omdat de winters niet veel meer voorstelden. Andere problemen waar de uilen tegenaan 'vliegen', zijn:

- **Verkeer.** De uilen jagen graag in bermen langs de snelweg en worden aangereden. De A7 is berucht.
- **Functieveranderingen van gebouwen** waarin de uilen broeden. Schuren waarin jaren lang nestkasten hingen worden opgekocht door particulieren of bedrijven. De schijt en braakballen worden niet meer getolereerd.
- **Gif.** Waar vroeger de uilen graag geziene gasten waren vanwege de bestrijding van ratten en muizen is hun functie nu overgenomen door gif. Het gif breekt niet af en na de consumptie van tien muizen is het ook dodelijk voor de uil.

Onze werkgroep krijgt helaas weinig aanwas van nieuwe vrijwilligers. Vergrijzing is dan ook een probleem. Het ophangen, controleren en schoonmaken van kasten is fysiek best wel belastend. Ook intensief qua tijdsdruk. Er zijn helaas ook weinig mensen meer te vinden die van A tot Z werkzaam willen zijn in actieve bescherming van soorten. Het 'scoren' van zeldzame vogels en/of fotograferen daarvan neemt wel een enorme vlucht.

Zo wordt veel werk verzet door een relatief kleine groep vrijwilligers, sommige zijn al vanaf het begin actief en weten niet hoe lang ze het nog volhouden.

De Ransuilen- en Kerkuilenwerkgroep trekken samen op om beschermingsmaatregelen langs een traject van de A7 te realiseren, met als doel het aantal verkeersslachtoffers daar te reduceren. Geen makkelijke klus om de financiën daarvoor te krijgen en de medewerking van betrokken instanties.

De directe omgeving van de stad Groningen is belangrijk voor de Kerkuil. Het aantal broedgevallen bedraagt ca. 30. Helaas kraakt de Steenmarter vaak de nestkasten en is deze verantwoordelijk voor veel predatie onder de Kerkuilen. Een simpele aanpassing in de vorm van een emmer, waar de bodem is uitgesneden, voor het invlieg-gat schroeven voldoet echter zeer goed.

Het gebruik van rodenticiden (rattengif) in deze regio valt ook op. Ondanks het ophangen van vele posters die waarschuwen tegen het gebruik. Veel uilen worden onderzocht om de doodsoorzaak vast te stellen.

En hoewel de bescherming zijn vruchten afwerpt zal het toch altijd wenselijk zijn om de werkgroep levensvatbaar te houden. Hopelijk willen mensen zich ook in de toekomst inzetten voor deze prachtige soort.

Heb je door dit artikel interesse gekregen om je aan te sluiten bij de Kerkuilenwerkgroep? Kijk voor meer info op www.kerkuil.com of mail de redactie ivngroningen.redactiegroeningen@gmail.com

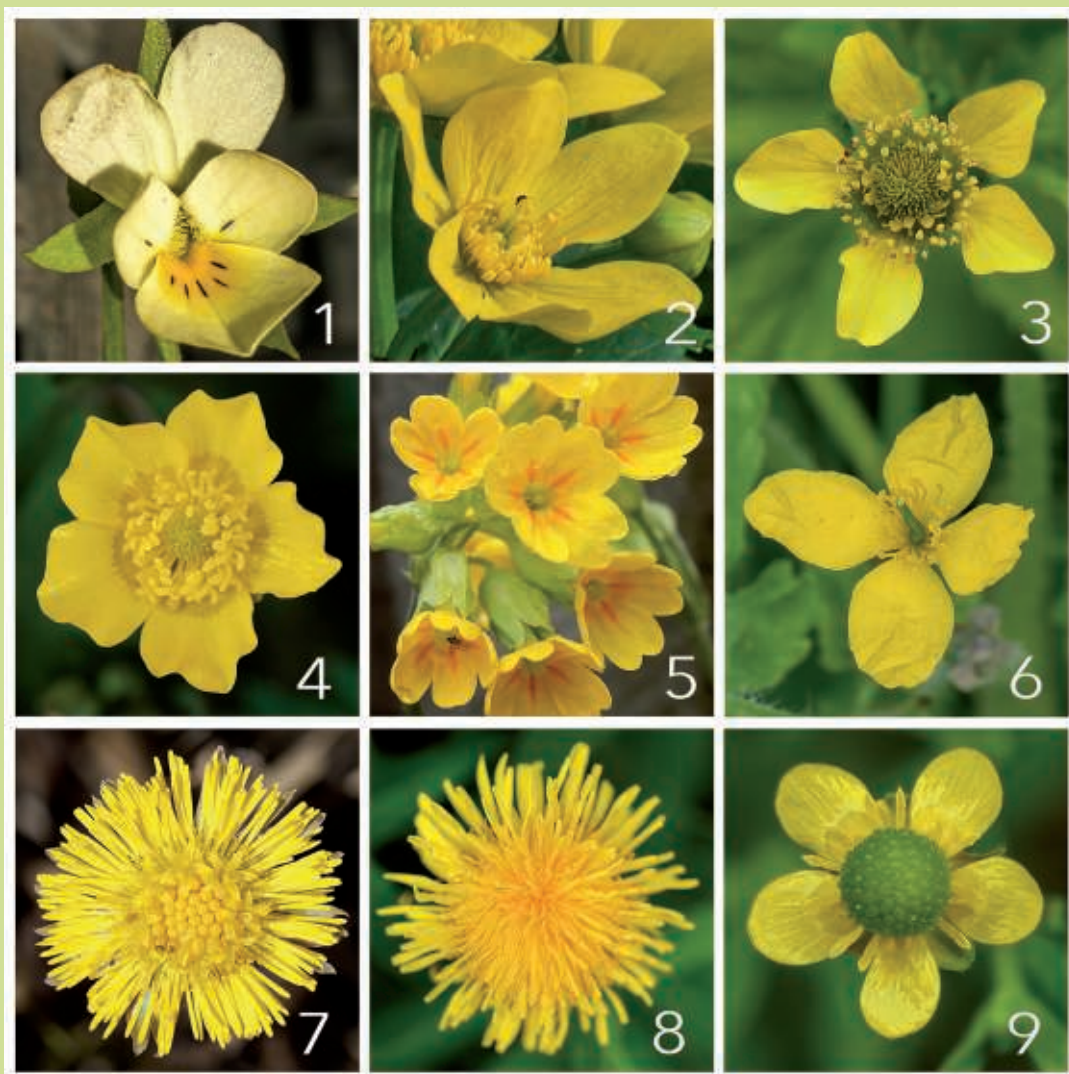

copyright foto's: © André Eijkenaar

Natuurquiz

Foto's: Ike Pots (1,2,5,6) en Frans Kromme (3,4,7,8,9)

Herkent u deze goudgele kroonjuwelen? (Oplossing op bladzijde 20.)

VERREKIJKER WINKEL.NL
Peelestraat 19 Groningen | 050-312 86 84

Meer dan 300 verschillende verrekijkers
Telescopen en statieven uit voorraad leverbaar
Warmtebeeldkijkers en outdoor tassen
Persoonlijk en specialistisch advies

SIPKES [●]
beeldbepalend

De Podcast

Edda Kammenga

Deze keer in Natuur digitaal aandacht voor Podcasts. De audio-uitzendingen worden steeds populairder en dat is niet zonder reden. Het is een gemakkelijke manier om je te vermaken, je te laten verrassen en inspireren. Je beluistert ze op je eigen tijd, en de meeste zijn gratis.

We hebben een paar Natuurpodcasts voor je op een rijtje gezet.

Je kunt een Podcast beluisteren via een app op je telefoon (downloaden via Play Store voor Android, of App Store voor Apple) of via een website.

Groene Oren van Staatsbosbeheer

www.staatsbosbeheer.nl/groene-oren

Hier vertellen planten, bomen en dieren zélf hun verhaal: wie zijn ze, hoe ziet hun dagelijks leven er uit en hoe is het om vanuit hun perspectief de wereld te ervaren?

Tip: Paulien de Eik

ANWB De Buitendienst

www.anwb.nl/podcast

Geniet een uur lang van zingende vogels, zoemende insecten en ritselende bladeren. Het is alsof je er zelf middenin zit.

Tip: 4 Seizoenen op het Deelense Veld

Puur Natuur van Natuurmonumenten

www.natuurmonumenten.nl/podcast

Puur Natuur leert je meer over de afwisselende natuur in ons land.

Tip: Rick Huis in 't Veld over de natuur op zijn biologische boerderij

Vroege Vogels en andere dieren

www.bnnvara.nl/vroegevogels/podcast

Bioloog Auke-Florian Hiemstra van Naturalis en Vroege Vogel Anneke Naafs gaan elke week op zoek naar een bijzonder dier en willen daar álles van weten.

Tip: Aflevering 2 – Waarom de regenworm het meest charismatische dier op aarde is!

Roots Natuurpodcast

www.rootsmagazine.nl/podcast

Hier bijvoorbeeld de serie Notenkraakers – waarin iedere keer één vogelsoort in de spotlights staat.

Tip: de boerenwaluw maakt het geluid van de zomer

Heb je een leuk onderwerp of tips voor deze rubriek? Suggesties zijn van harte welkom!

Mail ze onder vermelding van 'Natuur digitaal' naar ivng groningen.redactiegroeningen@gmail.com

't Stort III
olieverf op paneel; ca 50 x 61 cm; 2018.

Zo rond 2013, 2014 inventariseerde het KNNV een slibdepot dat was ingericht bij het uitgraven van het Van Starkenborghkanaal in de jaren dertig van de vorige eeuw. Het is plaatselijk bekend als 't Stort'. In al die tijd was er niemand in geweest en dat levert zo als men zich kan indenken on-Nederlandse tafereelen op. En daarmee natuurlijk inspiratie voor mij.

Het klaart op
olieverf op paneel; ca 30 x 30 cm; 2019.

Vanuit onze uitvalsbasis in Groningen-Zuid hebben mijn man en ik grote delen van met name Friesland en Drenthe verkend. Dit is in de Deelen, een laagveenreservaat in midden Friesland.

Natuur schilderen

Eunice Mollema

Tekenen en schilderen doe ik mijn hele leven al, maar een opleiding in die richting had ik nooit gehad. De afgelopen ruim twintig jaar heb ik wel een dierbare en geduldige leermeester.

Ik schilder met olieverf, meestal op 'paneel'. Uiteraard vormt natuur mijn inspiratiebron, meestal de natuur op aarde, maar ik schilder geen aaibare natuur. Ik houd de mens bewust buiten beeld, op een enkele ruïne na. De laatste jaren treden (oude) bomen prominent op de voorgrond. Zo laat ik de menselijke maat ook qua tijd verdwijnen. Minder aaibare beestjes en ook paddenstoelen duiken regelmatig op in mijn werk.

Eunice Mollema

Ruim 20 jaar actief bij IVN

Zomer 2000 werd zij lid van het IVN. In het najaar trad zij toe tot de toen weer opstartende werkgroep Wilde Planten en de Vogelwerkgroep.

Ze heeft bij Ernst Flentge de Natuurgidsencursus gedaan van 2006 tot 2008 en is nog steeds een actief lid van de werkgroep Wilde Planten. Daarnaast verdiepte ze zich met grote interesse in geleedpotigen (Arthropoda), met name spinnen. Ook heeft zij een warme belangstelling voor paleontologie.

Hier laat ze een aantal van haar schilderwerken zien.

Hortus

olieverf op paneel; ca 30 x 43,5 cm; 2013

Voorjaar in de Hortus Haren. De plantenwerkgroep maakte in het verleden vaak gebruik van de Hortus bij de plantencursus. Ik heb er zelf vaak gefotografeerd en getekend. En ook geëxposeerd.

Wad 2

olieverf op paneel; ca 20 x 30 cm; 2010.

Aandacht voor het kleine is mij eigen. Dit is een stukje wad-bodem op Ameland, waar mijn man en ik al vijfendertig jaar komen.

Toentje – de grote moestuin in de Oosterparkwijk

Edda Kammenga (tekst en foto's)

Middenin de Oosterparkwijk, tussen de Struisvogelstraat en de Oliemuldersweg, valt mijn oog op een grote moestuin. De moestuinbedden goed onderhouden, strak in het gelid. Van wie is deze tuin? En wie zijn daar aan het werk? Ik vraag het aan Margien Doze, project-leider van Stichting Toentje.

Wat is Toentje?

‘Kort gezegd heeft Toentje twee doelen. We kweken verse groente, fruit en kruiden voor de Voedselbank en we bieden een plek voor zinvol vrijwilligerswerk. Mijn collega Jos Meijers is de initiatiefnemer. Hij zag het erbarmelijke aanbod van verse producten bij de Voedselbank en besloot actie te ondernemen. Met een plan naar de gemeente, de gemeente was enthousiast. Het paste goed bij het armoedebeleid en bij de al langer gekoesterde wens van de Voedselbank voor verse producten. En zo konden we in 2013 als sociale onderneming beginnen. We kregen in 2014 via Nijestee een braakliggend stuk grond aan de Paradijsvogelstraat in bruikleen totdat daar woningbouw kwam. Vanaf 2016 hebben we van de gemeente de huidige plek in gebruik kunnen nemen.’

Hoe bewerken jullie de tuin?

‘We werken op een natuurlijk manier, zonder bestrijdingsmiddelen, rechtstreeks in de volle grond. Ook hebben we een kleine kas voor vóórzaaien en een koude kas voor tomaten, komkommers en in de winter winterpostelein. Het is het betere handwerk. Niet

schoffelen, maar wieden op je knieën, periodiek met z’n allen een rupsencheck op de kolen, brandnetelgier tegen plaagdieren. We bemesten de grond met biologische potstalmest van ’t Hoogveld in Eelde. De start van het seizoen in het voorjaar is een feestje. Dan wordt het veld omgeploegd op de ouderwetse manier door paarden met hobbyploegers Eite Oosterveld en Derk Fokkens. Je snapt dat dat veel bekijks trekt. We gebruiken geen zware machines, zodat de grond niet dichtgedrukt wordt.’ En dan het resultaat: ‘We leveren 4 à 5 keer per week aan de Voedselbank. Vorig jaar hebben we zo’n 4400 kilo afgeleverd, goed voor 20.000 porties. Hartstikke vers, we halen vuil en rommel eraf, maar je merkt wel dat het rechtstreeks van het land komt. Een deel van de klanten verwacht dat het net als in de supermarkt schoon en gesneden in een zakje zit, maar daar kunnen en willen we niet aan voldoen. Alles wat we telen wordt gebruikt, en als er teveel is dan verdeelt de voedselbank het onder andere locaties.’

De vrijwilligers

Margien loopt met me naar de moestuin. Strakke paden, strakke bedden, sommige nog kaal, andere

vol, overal bordjes met wat erin staat. Ik zie een paar vrijwilligers met een hooivork gaten prikken in de paden tussen de bedden. Het heeft veel geregend en zo wordt de afwatering beter. Hoeveel vrijwilligers werken hier? En wie zijn het?

‘In het hoofdseizoen werken we hier met zo’n vijftig vrijwilligers, die hier één tot acht dagdelen per week komen. Iedereen kan aan de slag in Toentje. De groep is heel divers, biedt plek aan alle mensen uit de samenleving. Leeftijd, opleiding, cultuur, alles door elkaar en iedereen leert van de ander. Het is een prachtige ontmoetingsplek, met mensen die je anders in je eigen kringetje niet zou ontmoeten. Ik zie de vrijwilligers iedere week. Opstarten, tijdens de koffie, voordoen, even een praatje, soms werk ik mee. Het werken in de tuin heb ik van huis uit meegekregen, mijn opa en oma hadden een moestuin, mijn ouders ook, en zelf heb ik er ook een. Ik zorg er bij de planning voor dat niet teveel mensen met een zelfde achtergrond tegelijk worden ingezet. Anders krijg je toch gauw groepjesvorming, en dat willen we voorkomen.

In de winter is niet iedereen aan het werk. Er is een kleine harde kern die meerdere klussen kan doen. We hebben veel plezier tijdens het werk, er is geen druk. Het is een plek waar je vanuit de basis en rust weer verder komt. Rustig werken, met aandacht, laag bij de grond, afwisselend werk.’

Akker met piepers

Wie zorgt voor de financiering?

‘We worden betaald vanuit het gemeentelijk armoedebeleid. De Voedselbank betaalt mee aan zaden en planten. De zaden en planten betrekken we van De Bolster en de firma Faassen. We hebben sponsors en er zijn fondsen die doneren.

We streven ernaar om ook (gedeeltelijk) onze eigen inkomsten te krijgen.’

Het buurtrestaurant Bie de Buuf is een initiatief van Toentje en zit ook in het pand aan de Paradijsvogelstraat 10. Het wordt gerund door een professionele kok, samen met vrijwilligers. ‘Je kunt hier eten in het restaurant, eten afhalen, een feest houden, vergaderen, activiteiten volgen. Het is onderdeel van ons verdienmodel, verhuur zaal, restaurant, terras, afhaal. Maar helaas heeft de lockdown dit alles op een laag pitje gezet. Je kunt gelukkig nog wel eten afhalen. Bie de Buuf doet trouwens eigen inkopen, de moestuin is voor de Voedselbank. Alleen nog bruikbare restanten of aangetaste producten worden door de kok creatief verwerkt.’

Toekomstplannen?

‘We zijn bezig een stadsboerderij te starten, Er zijn vast genoeg mensen die voor een bedrag een verspakket willen afnemen. Duurzaam geteeld, in eigen stad. En zo kunnen we voor nog meer mensen een fijne vrijwilligersplek creëren.

En Jos timmert voortdurend aan de weg met netwerken, contacten onderhouden, sponsors en fondsen zoeken, projecten binnenhalen, op zoek naar samenwerkingspartners. Daar komen ook weer mooie plannen uit voort.’

Meer info?

Toentje: Paradijsvogelstraat 10, 9713 BV Groningen, www.toentje.nl en www.biedebuuf.nl

Tot op het bot

Het is 1960. Op het granieten aanrecht ligt een hond. Nou ja, wat ervan over is. Het is een Mechelse herder, geen kleine jongen dus. Van Evert, mijn 'baas', kreeg ik de vraag of ik er een skelet van zou kunnen maken. Zeg dan maar eens 'Nee'. Hoe kom je aan een dode hond? In die tijd was dat niet zo moeilijk. De gevoelens bij dode dieren lagen ook beduidend anders. Ik was zestien jaar en zat op de Mulo. Op de Th. Lancéeschool in de Schoolholm. Biologieonderwijs van meneer Dijkstra en dat was een feest. In een paar oude kasten stonden opgezette vogels en een kippenskelet. Vooral dat skelet intrigeerde me. Zo'n ding wilde ik ook wel maken. In die tijd werk ik als hulp-preparateur bij Evert Sonies, die zijn bedrijf in de stad Groningen heeft. Als hij me vraagt of ik een skelet van een hond kan maken is het antwoord een volmondig 'Ja!' .Ik moet dus achter een dooie hond aan. Het eerste wat mijn vader bedenkt is het slachthuis. Ik bel meteen naar het abattoir en krijg een keurmeester aan de lijn. Ik leg uit wat de bedoeling is en hij zegt dat het geen probleem is. Nu bekruipt me het gevoel, dat de rest van dit verhaal alleen voor 'gevordeerde lezers' geschikt zal zijn. Ik beloof u de waarheid en niets dan de waarheid te vertellen. De keurmeester vertelt, dat er over een week een hond voor me klaar ligt. De eigenaar gaat emigreren naar Canada en voor de hond is geen plaats. Asiels moeten nog worden uitgevonden. Een week later meld ik me op het slachthuis bij keurmeester Bleuming. 'Loop maar even mee', zegt hij. We passeerden schone betegelde ruimtes en bij een grote bak wijst hij me de hond

Gastschrijver:

Henk Dikkema (tekst en foto's)

Aan de wandel met een golden retriever.

aan. 'Groot genoeg?' Op zijn vraag of ik wel eens een hond geslacht heb, moet ik ontkennend antwoorden. 'Nou probeer het maar eens dan', moedigt hij me aan. Met mijn meegebrachte slagersmes begin ik te snijden. 'Mooi, je bent er niet vies van, dat is goed. Ik help je wel even.'

In een poep en een scheet hangt er een schone, uitgebeende hond aan de vleeshaak.

Kop, poten en staart eraf en het hele beest in een jute zak, want ook plasticzakken moeten nog bedacht

worden. Ik bedank de man hartelijk en beloof hem het resultaat te laten zien.

Thuisgekomen kijken mijn ouders bedenkelijk. 'En nou?', vraagt mijn vader. Het boekje 'Prepareren' geeft antwoord. Ik besluit het dier af te koken. Mijn ouders gaan naar de keuken en even later komt mijn moeder terug en zegt: 'Gebruik de snelkookpan maar, dat gaat sneller.' In de grote pan leg ik en paar onderdelen. 'Doe er wat zuiveringszout bij', zegt mijn moeder, dan gaat het vlugger.

Hond in de pot

Ze heeft gelijk. Na een half uur koken in stand drie heeft al het vlees van de botten losgelaten en kan ik de zaak schoonspoelen. De schone botten doe ik in weckflessen van twee liter en de kop komt in een Keulse pot. Het kookritueel herhaalt zich nog drie keer en dan is de schoonmaakklus geklaard. De volgende dag haal ik bij de drogist op de hoek een liter waterstofperoxide. Daarin zouden de botten mooi wit worden, heb ik gelezen. Helaas is de concentratie maar 6% en dat is te weinig, want ik moet wel tien liter hebben. Gelukkig heb ik ouders, die mijn strapatsen wel kunnen waarderen en een dag later staan alle potten vol met het bleekmiddel dat zichtbaar begint te bruisen. Die middag krijgen we snert uit de snelkookpan, die wel eerst met een schuursponsje is schoongemaakt. Na een paar dagen is het geraamte mooi wit gebleekt en ik leg alles op handdoeken neer te drogen.

Met naald en draad

‘En nou?’, vraagt mijn vader weer. Mijn boekje zegt, dat het monteren van geraamtes niet eenvoudig is en veel handigheid vereist. Als hulp-preparateur heb ik toch voldoende handigheid? Met dun koperdraad en een handboor rijg ik de beenderen weer aan elkaar. Terugkijkend schat ik dat het me wel een maand heeft gekost om van de onderdelen weer een hond te maken. Mijn oom, die een meubelfabriekje in de Rabenhauptstraat heeft, maakt me een grondplank van een mooi stukje eikenhout. En zo komt mijn eerste geraamte tot stand. Niet om aan te zien, maar wel om trots op te zijn. Van mijn baas heb ik er wel iets voor gekregen, maar het zal niet veel geweest zijn. Geld is ook niet

belangrijk, leren wel. Immers, ik had veel geleerd in de afgelopen weken.

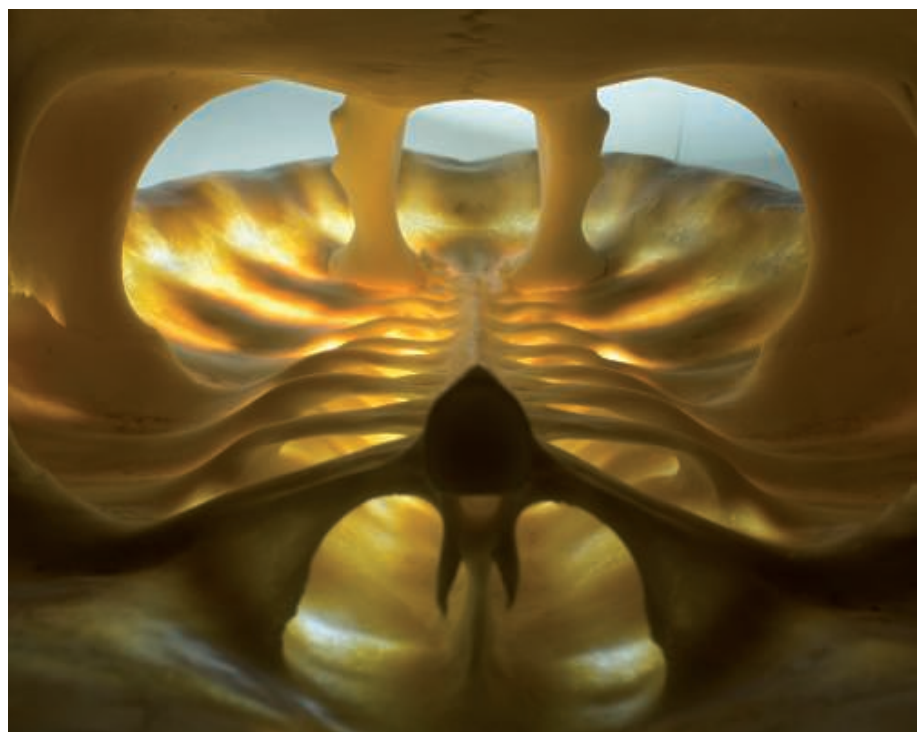
Naar de Kweekschool

De combinatie school en leren prepareren is geen goede. Het kost me een schooljaar. Dijkstra, van de biologie, geeft me ongenadig op mijn donder. ‘School gaat voor Dikkema!’ Ik ben het niet met hem eens, maar luister wel. Na het tweede jaar in de derde klas ga ik voorwaardelijk over. Met de hakken over de sloot, dank zij, jawel, de leraar biologie. Ik besluit onderwijzer te worden, want lesgeven lijkt me wel wat. In het biologielokaal vergaap ik me aan al de opgezette dieren. Vogels, een bunzing, een das en boven op de kast een hondenskelet. MIJN hondenskelet! Een intense vreugde golft door mijn lichaam en ik stoot mijn buurman aan: ‘Die heb ik gemaakt.’ De leraar bio volgt mijn blik en vraagt wat ik zei. ‘Die heb ik gemaakt meneer!’, antwoord ik. Hij kijkt me aan en grijnst. ‘Dat kan niet’, zegt hij. ‘Hebt u een pincet voor me?’, vraag ik. Hij tovert een

pincetje uit zijn la te voorschijn en geeft het me. ‘Mag ik de hond ook even?’, vraag ik. Het is doodstil in de klas. Met het instrumentje haal ik een klein opgerold briefje papier te voorschijn uit de neusholte. ‘Alstublieft, leest u maar eens’, zeg ik. De man opent het rolletje en leest voor: Henk Dikkema, Lingestraat 9, Groningen, K5900 23541. Ik kreeg een goed cijfer voor biologie.

Nieuwe doelen

Tijdens het prachtige vak van leraar, dat ik dertig jaar beoefend heb, tekent zich een ander levensdoel af. Ik wil de mensen laten zien, hoe doelmatig de natuur is. Niets lijkt overtollig of overdadig, alles heeft een doel. Ik vergelijk dat vaak met het menselijke handelen, waarin een groot deel volkomen zinloos is. Ik besluit mijn hobby, het maken van dierskeletten te perfectioneren. Vlak voor de eeuwwisseling word ik Europees kampioen en daarna nog twee maal. Helaas lukt de deelname aan de wereldkampioenschappen in Amerika niet, omdat het skelet van een huiskat geweigerd wordt. Te confronterend, zul-

Interieur van een schildpad. Dankzij de fotografie gaan er nieuwe werelden voor me open.

len we maar zeggen. De kampioenschappen geven wel aanleiding om lezingen in Engeland te komen geven over mijn werk, wat ik nog steeds als hobby zie. Het mooiste moment was toen er een uitnodiging kwam om gastcolleges over anatomie te komen geven op de Universiteit van Lancaster, één van de besten in het Verenigd Koninkrijk.

Dieren die ik 'gebruik' om er een skelet van te maken zijn allemaal een natuurlijke dood gestorven. Aan verkeersslachtoffers en jagersslachtoffers heb ik niets, ik houd van perfectie.

Op dit moment is er een tentoonstelling op DoeZoo in Leens, waar een groot aantal van de laatste preparaten te zien zijn. Ik hoop dat de mensen zien hoe mooi de natuur is en begrijpen dat weggooien en – erger nog – de neus ophalen voor dode dieren onnodig is. Er valt immers nog zoveel te zien en te ontdekken.

Scholekster bezig met het keren van een kokkel

Sperwer met prooi (kramsvogel)

De meest actuele informatie t.a.v. excursies, cursussen en overige activiteiten die IVN Groningen Haren organiseert, is te vinden op de website:

www.ivn.nl/afdeling/groningen-haren

Oplossing van de Natuurquiz op bladzijde 12

1. Akkerviooltje
2. Dotterbloem
3. Groot nagelkruid
4. Kruipende boterbloem
5. Slanke sleutelbloem
6. Stinkende gouwe
7. Klein hoefblad
8. Paardenbloem
9. Blaartrekkende boterbloem

Boekbespreking

Edda Kammenga

De zintuigen van vogels – Tim Birkhead
Hoe voelt het om vogel te zijn?

De Bezige Bij, ISBN 978 90 234 7724 2, 1^e druk, 2013, €20,99

Zijn de zintuigen van vogels met die van ons te vergelijken? Hooguit gedeeltelijk. Tim Birkhead is een van de beste vogelkenners van de wereld, een zeer toegankelijk schrijver en groot verteller. Hij is hoogleraar diergedrag en beantwoordt deze vraag aan de hand van zijn persoonlijke ervaring en de laatste wetenschappelijke inzichten. Hij doet dit door de zintuigen te beschrijven die vogels gebruiken om hun omgeving te interpreteren. Zo weten we tegenwoordig dat vogels uv-licht kunnen zien, hun snavel een zeer gevoelig tastorgaan is en dat uilen op hun gehoor prooien onder de sneeuw kunnen vangen. Na het lezen van dit boek, bekijk je vogels met nog meer verwondering en fascinatie.

Tip: Koop of bestel online bij de plaatselijke boekhandel!

Yohân Bergsma
Meesterschilder

Meidoornlaan 3
9771 AN Sauwerd
050 526 97 34
www.ekoschilder.nl

Natuurvoedingswinkel
De Wiershoeck
Hét adres voor uw biologische boodschappen
Beijumerweg 20 Groningen

Onze actie-aanbiedingen vindt u op
www.biotoppers.nl

**(050)
541 15 15**

**De Wiershoeck
Beijum**

ma t/m wo	8.30 – 18.00
do / vr	8.30 – 19.00
za	8.30 – 17.00

www.dewiershoeck.nl

Uitzicht op de percelen van Land van Ons ©Amanda le Grand

Land van Ons koopt agrarisch land in Onnen

Edda Kammenga

Hoor of zie je ze nog wel eens? Jubelende veldleeuweriken boven de akkers? Zoemende hommels en dansende vlinders boven bloemrijk grasland? Roepende grutto's in het weiland, scharrelend tussen de koeien?

Tot 60 jaar terug was er enorm veel biodiversiteit in ons landbouwgebied. De kleinschalige landbouw, met een mix van akkerbouw en veeteelt, zorgde voor een grote rijkdom aan leven in en boven de grond. Maar toen kwam het intensieve landbouwgebruik met schaalvergroting, bemesting, chemische bestrijdingsmiddelen, ontwateren, verwijderen van hagen, boomsingels en houtwallen. De grond raakte uitgeput en een achteruitgang van de biodiversiteit volgde, niet alleen in het landbouwgebied zelf, maar ook in de aanliggende natuurgebieden.

Land van Ons

Een sleutel voor herstel van onze biodiversiteit ligt dus in onze landbouwgrond. Hier kan Land van Ons de grootste meerwaarde bereiken. En natuurlijk gaan ook natuurgebieden daarvan profiteren.

Land van Ons is een coöperatie van en door burgers, die landbouwgrond koopt en natuurinclusief en ecologisch duurzaam laat bewerken en beheren. Doel is het herstel van biodiversiteit en landschap. De coöperatie is in 2019 opgericht, en heeft nu al meer dan 12.000 leden. Vorig jaar zijn verspreid over Nederland zes percelen aangekocht, en dit jaar is er het gebied van 26 ha aan de Onneresweg in Onnen bij gekomen. Een gebied dat de laatste tien jaar als grasland in gebruik geweest.

Het groene deel is aangekocht van de boer die het blauwe gedeelte zelf nog in bezit houdt.

De Onneres

De grond ligt op uitlopers van de Hondsrug, tussen het landschap van de Drentsche Aa en het Hunzedal, en grenst aan Appelbergen en de Onnerpolder. Het is een landschappelijk, geologisch en archeologisch interessant essenlandschap.

Het landschap is voor het belangrijkste deel gevormd in de voorlaatste ijstijd, 370.000–130.000 jaar geleden. Hierdoor zijn opmerkelijke hoogteverschillen en gradiënten ontstaan, veroorzaakt door de pingoruïnes en de dekzandruggen. In het perceel ligt driekwart van (waarschijnlijk) een grote, ovaalvormige pingoruïne 'Het Veentje', die is omgeven door een steilrand. Het kan ook een uitblazingsvlakte zijn, een ander ijstijdrelict. Landschapsbeheer Groningen doet in het gebied momenteel onderzoek naar pingoruïnes (zie het artikel van Bart Koops op bladzijde 8), dus daar zal waarschijnlijk nog duidelijkheid over komen.

Op de Onneres woonden 5000 jaar geleden al jager-verzamelaars van het trechterbekervolk. In 1927 werden bij een opgraving door de bekende archeoloog Van Giffen de nodige graven gevonden met gereedschappen en een trechterbeker.

De basis voor het huidige landschap werd echter gelegd vanaf de Middeleeuwen, als de bevolking groeit en zich esdorpen ontwikkelen op de Hondsrug. Vanuit de dorpen Essen, Haren, Onnen, Glimmen en Noordlaren, worden de beekdalen stap voor stap ontgonnen. De veenbodem is een belangrijke leverancier van de brandstof turf.

Gedurende de jaren '20 van de vorige eeuw vinden er nog veel meer ontginningen en zandafgravingen plaats. Vanaf begin jaren '50 worden op grote schaal afwateringssloten aangelegd en hoogteverschillen vlakgeploegd in dit landschappelijk zo waardevolle gebied.

De leden en vrijwilligers

Hoe gaat het nu verder in zijn werk op dit perceel. Leden van Land van Ons in een straal van 10 km hebben een uitnodiging gekregen om deel te nemen aan een perceelteam (een perceelcoördinator, een fotograaf, iemand voor de communicatie en pers, mensen die willen helpen met activiteiten en het meedenken met het inhoudelijke inrich-

tings-/beheersplan). De geïnteresseerde vrijwilligers, waaronder ikzelf, hebben een rondleiding gekregen. En nu gaat een clubje aan de slag, ondersteund door het landelijke bestuur van Land van Ons. Er zijn al een aantal belangstellende partijen die het land willen pachten of beheren. De grond wordt pas in oktober overgedragen, maar in mei wordt al op 3 ha boekweit ingezaaid.

Zelf ga ik met een paar anderen de biologische diversiteit monitoren. We willen starten met een nulmeting en de komende jaren gaan monitoren hoe het leven op het land zich gaat ontwikkelen. Dat doen we natuurlijk niet allemaal zelf, genoeg deskundigen bij IVN Groningen Haren, IVN Zuidlaren, de KNNV en andere natuurorganisaties. De contacten zijn gelegd, en bij uitkomen van deze *Groeningen* zal er al een start gemaakt zijn. Voor de vastlegging van de gegevens gaan we bestaande mogelijkheden gebruiken, zoals waarneming.nl en de systematiek voor broedvogelmonitoring van Sovon. Om op kleine schaal mee te kunnen doen met dit initiatief, maakt me heel enthousiast. En het is ook weer een mooie reden om vaker in die mooie omgeving rond te lopen.

Meer info over Land van Ons of lid worden?

Zie www.landvanons.nl

Voor een klein bedrag word je al lid en mede-eigenaar van gezond boerenland.

Bronnen:

- Website Land van Ons; Ruimtelijke Analyse Onneresch – Henk Verschoor 2021

Rondleiding voor vrijwilligers © Land van Ons

Het interessante leven van ... het papiervisje

Denise Humalda

Onze medebewoners

Wat beweegt daar in mijn tijdschriftenstapel? Een langwerpig beestje. Wat zal ik doen? Ik pak het op met een papiertje en gooi het weg. Blijkt dat bijna iedereen deze beestjes als medebewoners heeft. Maar ik hoor er nooit iemand uit zichzelf over. Dit vraagt om nader onderzoek.

Uiterlijk en gedrag

Het blijkt het papiervisje: een klein, grijsbruin, gespikkeld, langwerpig (maximaal 15 mm), ongevleugeld, primitief insect. Behorend tot de groep Franjes-taarten, met twee veelledige lange antennes aan de voorkant en drie staartachtige draden aan de achterkant van het lichaam. Ze hebben zes poten, kleine ogen en lichte beharing. Voelen zich thuis in een donkere droge omgeving. Door hun broze exoskelet zijn ze kwetsbaar. Ze liften mee met verhuisdozen, meubilair, oude boeken, papier en oude kleding. Kruipen door de kleinste gaatjes en kieren, en in een warm huis blijven ze. Ze leven van papier: lijn en cellulose (bevat zetmeel). Bij gebrek aan papier eten ze ook kleding. Ze zijn niet schadelijk voor de gezondheid. Niet te verwarren met het zilver-visje, dat van een vochtige omgeving houdt.

Levenscyclus

Ze kunnen twee tot acht jaar oud worden en zijn geslachtsrijp na drie maanden. Vrouwelijke visjes leggen in hun leven ongeveer 100 eitjes. Een eitje komt uit in

zes weken. Ze blijven hun hele leven vervellen, wat uitzonderlijk is bij insecten. Bekijk zo'n fragiel beestje eens met een loep.

Schade en voorkómen

Papiervisjes richten schade aan doordat ze alles van papier eten. Maak je woning daarom minder

aantrekkelijk door een temperatuur van maximaal 20 graden en goed ventileren. Haal je papier van de grond en bewaar het niet te lang. Plak losgelaten behang weer vast. Klop kleding regelmatig uit. Stofzuig de vloeren en plinten. Spinnen eten visjes, dus de webben laten hangen.

Papiervisje,
foto: Frans Kromme

Grote wederik, foto Saxifraga/Jan van der Straaten

Grote wederik en gewone slobkousbij

Harry Westerhuis

Rond 21 juni komt de geelbloeiende plant grote wederik (*Lysimachia vulgaris*) in bloei. Deze groeit op vochtige plaatsen. Tegelijkertijd kruipen de zeldzame gewone slobkousbijen (*Macropis europaea*) uit de pop. De vrouwen van deze bijensoort maken gebruik van het stuifmeel en de olie die de grote wederik produceert. Ze verzamelen de olie met zuigkussentjes aan hun voorste vier poten. In vlucht brengen ze dan het stuifmeel en de olie naar de achterpoten oftewel slobkousen. Bij bloembezoek worden de achterpoten omhoog gestrekt om verlies van het verzamelde te voorkomen. Het mengsel dient uiteindelijk als voer voor de larven. De bijen verzamelen tevens nectar onder andere afkomstig van bramen, maar dit is voor eigen gebruik.

Hun grondnesten maken ze ook in een vochtige omgeving, solitair of in een groep. De bijen gebruiken de wederikolie om hun nesten af te sluiten tegen het binnendringen van water. Overigens produceert ook de tuinplant puntwederik betreffende olie en wordt deze ook wel bezocht door slobkousbijen.

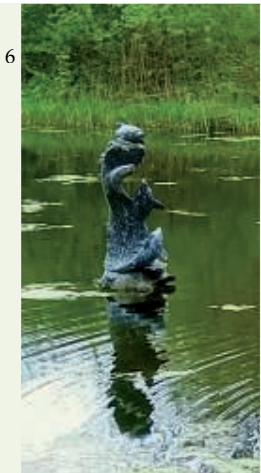
Mannelijke slobkousbijen bijen slapen ook in de grote wederik.

Gewone slobkousbij, foto Saxifraga/#08453

9

6

8

10a

Ga op ontdekking in de stadse wildernis!!!

Een natuurverrassingstocht voor kinderen!

Wie denkt dat een park in de stad alleen uit bloemen, bomen en bankjes bestaat?

Kom dan eens kijken in de LeRoy-gebieden van Lewenborg. Verrassing in de natuur in de stad!!

Volg de route door de LeRoy-gebieden of ga zelf op ontdekkingstocht !!

Steek over met het pontje, en ga via de kronkelpaadjes op zoek naar wilgenkatjes, de gekke bouwwerkjes, de schroef van Archimedes...

20

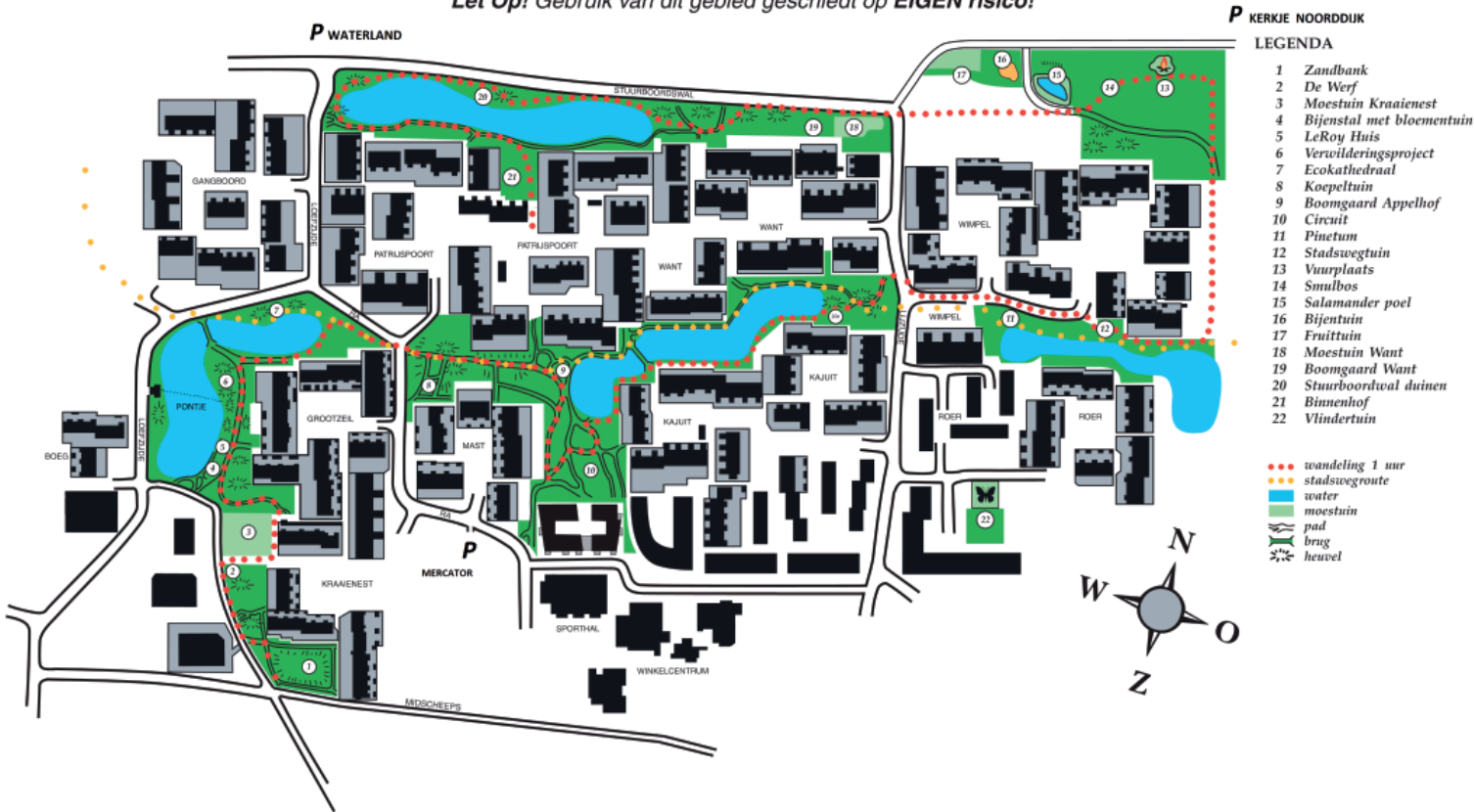
13

ivn natuur
educatie
Groningen Haren

Natuurkids

Schaal 1 : 1000

Let Op! Gebruik van dit gebied geschiedt op **EIGEN risico!**

Lewenborg *Le Roy-gebieden*

'voor en door bewoners'

Het Le Roy gebied Lewenborg is een uniek, openbaar groen project.
Het gebied wordt ingericht en onderhouden door de wijkbewoners.
In eigen beheer worden hier legio mogelijkheden gerealiseerd.

Informatie: www.leroy-groningen.nl

Van de Vogelwerkgroep

Henk de Lange (tekst en foto's)

Wij hebben op het moment van dit schrijven – ‘medio mei’ – ervoor gekozen nog geen activiteiten voor de zomer en het najaar te plannen.

Dat betekent niet dat we niet staan te ‘trappelen’ om weer van start te gaan! Want zodra duidelijk is dat we weer met groepen mensen buiten op pad mogen, gaan wij metéén excursies naar mooie vogelrijke gebieden organiseren. Wat verder weg: zoals naar Fochteloërveen, Smeerling, Lauwersmeer en/of Bargerveen; maar natuurlijk ook dichtbij, denk aan: Zuidlaardermeer/Onnerpolder, de Onlanden, Friescheveen, de Vosbergen en/of Kardingse.

Ideeën genoeg!

Houdt de website dus in de gaten!

Daarnaast krijgen mensen die op onze maillijst staan tevens een uitnodiging per mail.

Ondertussen de tip om er vooral zelf op uit te trekken.

Er worden véél mooie waarnemingen gedaan, óók in en rond de stad.

Op www.avifaunagroningen.nl of op www.waarneming.nl kan je zien waar welke vogels zijn gezien.

Een bijzondere soort die dit jaar op diverse ‘natte locaties’ in onze regio wordt waargenomen is de **steltkluut**. Onder andere in de Onlanden, Onnerpolder en in Tusschenwater. Dit laatste is een relatief nieuw vogelrijk natuurgebied ten oosten van Zuidlaren en ten zuiden van de Groeve. Misschien nog niet bekend bij iedereen, maar zeker de moeite waard om met een bezoekje te vereren.

We wensen jullie alvast een fijne zomervakantie en hopelijk tot spoedig bij één van onze vogelexcursies!

Steltkluut (foto's Henk de Lange).

Adressen en informatie

IVN Groningen Haren
Taco Mesdagstraat 24
9718 KL Groningen
ivn.nl/afdeling/groningen-haren
ivngroningenharen@gmail.com

Bestuur

Voorzitter

Paul Kusters

Secretaris

Gerard Smeding

ivngroningenharen@gmail.com

Penningmeester

Bert Bemer

ivn.groningen.fin-adm@ziggo.nl, 050-2803416

IBAN NL37 SNSB 0339 5045 36

t.n.v. IVN afd. Groningen Haren

Leden

Els van den Boomgaard, Ernst Flentge, Mirjam Aalfs,
Edda Kammenga en Ina Velthuis

Ledenadministratie

Frans Kromme

E-mail: ivn.groningen.lidmaatschap@gmail.com

Contributie/administratie

Je kunt *lid* worden van het IVN voor (minstens) €24,-, waarvan de helft ten goede komt aan de lokale afdeling. Als lid kun je actief worden in een werkgroep, projectgroep, de redactie van de *Groeningen* of in het afdelingsbestuur.

Je kunt er ook voor kiezen om *donateur* te worden. Hiermee steun je het IVN met een bedrag per jaar van (minstens) €17,-. Dit bedrag komt geheel ten goede aan de lokale afdeling.

Leden en donateurs ontvangen het afdelingsblad *Groeningen* en de nieuwsbrief van de afdeling. Leden ontvangen daarnaast ook het landelijk tijdschrift *Mens en Natuur*.

Graag alle wijzigingen doorgeven aan onze ledenadministratie! Denk hierbij aan een verhuizing, een overschrijving naar een andere IVN-afdeling, een nieuw e-mailadres of een opzegging.

Werkgroepen en coördinatoren

Vogelwerkgroep

Willy Sjaarda

willy.sjaarda@gmail.com, 06-25583942

Wilde plantenwerkgroep

Ina Velthuis

ivngroningen.plantenwerkgroep@gmail.com

Werkgroep Wilde Planten Tuinen

Ernst Flentge

e.w.flentge@freeler.nl, 050-5349131

Werkgroep Stadsecologie

Gerard Smeding

gerardsmeding@gmail.com

Werkgroep Natuurkids

Mirjam Aalfs

mirjamaalfs@gmail.com, 06-33373301

Werkgroep Natuur en meer!

Edda Kammenga

ivngroningen.natuur.en.meer@gmail.com

Werkgroep PR & Communicatie

vacant

ivngroningenharenpers@gmail.com

IVN Consulentschap Groningen

Postbus 6095

9702 HB Groningen

groningen@ivn.nl

050-3135933

Vrijwilligersconsulent

Henny Greven

IVN Landelijk

Postbus 20123

1000 HC Amsterdam

www.ivn.nl

020-6228115

Groningen verschijnt tweemaal per jaar. Kopij voor *Groningen* 2022-1 vóór 1 december 2021 sturen naar: ivngroningen.redactiegroeningen@gmail.com of Grote Kruisstraat 6, 9712 TT Groningen

Redactie

Edda Kammenga

Frans Kromme (*fotografie*)

Denise Humalda (*eindredactie*)

Vormgeving

Jan Faber (www.enitals.nl)

Druk & verspreiding Editoo.nl